

ДІЯЛЬНІСТЬ ОФІЦІЙНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ У СФЕРІ СКЛАДАННЯ ПРОТОКОЛІВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА НЕДОТРИМАННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ACTIVITIES OF OFFICIAL OBSERVERS IN DRAWING UP PROTOCOLS ON ADMINISTRATIVE OFFENSES FOR NON-COMPLIANCE WITH ELECTION LEGISLATION

Дерев'янко Н.З., доктор філософії в галузі права, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука
ORCID ID: 0000-0002-4749-6782

У статті охарактеризовано підстави і порядок складання офіційними спостерігачами протоколів про адміністративні правопорушення за недотримання виборчого законодавства, з'ясовано основні недоліки таких протоколів, запропоновано шляхи їх усунення. Аналіз судової практики не виявив прикладів притягнення осіб до адміністративної відповідальності на підставі протоколів, складених офіційними спостерігачами. Більше того, офіційні спостерігачі нечасто складають такі протоколи. Більшість протоколів повертаються на доопрацювання через формальні недоліки. Існує дві основні причини, з яких такі недоліки допускаються. Першою причиною є недостатня обізнаність переважної більшості офіційних спостерігачів із нормами, які врегульовують порядок складання протоколів та вимоги до цих документів. Друга причина – це недостатність існуючих повноважень офіційних спостерігачів для того, щоб встановити особу правопорушника та з'ясувати його дані, необхідні для складання протоколу. Для того, щоб усунути першу причину, необхідно вживати організаційних заходів для поліпшення рівня правової обізнаності офіційних спостерігачів. Це включає в себе навчальні заходи, а також підготовку Центральною виборчою комісією бланків (зразків) адміністративних матеріалів, підготовку матеріалів довідкового характеру з алгоритмами дій офіційного спостерігача у разі виявлення адміністративного правопорушення. Усунення другої причини вимагає змін у законодавстві. Зокрема, доцільним буде запровадити обов'язок голови виборчої комісії надати офіційному спостерігачеві інформацію про анкетні дані члена виборчої комісії, який вчинив адміністративне правопорушення, необхідні для складання протоколу. Втім, неможливо надати офіційному спостерігачу весь комплекс прав, притаманних суб'єктам владних повноважень (таким як поліцейські), тому питання про можливість офіційного спостерігача ефективно здійснювати право на складання адміністративних матеріалів – залишається дискусійним.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, акт про порушення, виборче законодавство, офіційний спостерігач, повернення протоколу на доопрацювання, протокол про адміністративне правопорушення.

The article describes the grounds and procedure for drawing up protocols on administrative offences by official observers for non-compliance with electoral legislation, identifies the main shortcomings of such protocols and suggests ways to eliminate them. The analysis of judicial practice has not revealed any examples of bringing persons to administrative liability on the basis of protocols drawn up by official observers. Moreover, official observers rarely draw up such protocols. Most protocols are returned for revision due to formal deficiencies. There are two main reasons why such deficiencies are allowed. The first reason is that the vast majority of official observers are not familiar with the rules governing the procedure for drawing up protocols and the requirements for these documents. The second reason is the insufficiency of the existing powers of official observers to identify the offender and find out his/her data necessary for drawing up the protocol. In order to address the first reason, organisational measures should be taken to improve the legal awareness of official observers. This includes training activities, as well as the issuance of forms (samples) of administrative materials by the Central Election Commission of Ukraine, preparation of reference materials with algorithms for the actions of an official observer in case of detection of an administrative offence. Eliminating the second reason requires legislative changes. In particular, it would be advisable to introduce the obligation of the head of the election commission to provide the official observer with information on the personal data of the election commission member who committed the administrative offence, which is necessary for drawing up the protocol. However, it is impossible to provide an official observer with the full range of rights inherent in public authorities (such as police officers), so the question of whether an official observer can effectively exercise the right to draw up administrative materials remains debatable.

Key words: act of violation, administrative offence, electoral legislation, official observer, protocol on administrative offence, return of the protocol for revision.

Актуальність проблеми. Офіційні спостерігачі є одними з найбільш численних суб'єктів виборчого процесу. Вони забезпечують дотримання основних принципів виборчого права, без них проведення чесних і демократичних виборів практично неможливе. Забезпечуючи представленість різних політичних сил і громадських об'єднань, офіційні спостерігачі стримують потенційних порушників виборчого законодавства, оскільки останні розуміють, що їхні дії є об'єктом постійної уваги спостерігачів. Законодавство про вибори наділяє офіційних спостерігачів певними повноваженнями, серед яких – складання протоколів про адміністративні правопорушення. Це дозволяє оперативно реагувати на порушення виборчого законодавства, сприяє забезпеченню законності виборчого процесу. Разом з тим, такий напрямок діяльності офіційних спостерігачів, як правило, залишається поза увагою як самих спостерігачів, так і представників юридичної науки. Це призводить до того, що кількість складених офіційними спостерігачами протоколів є невисокою, а якість оформлення адміністративних матеріалів цими

суб'єктами є низькою. Існуючий потенціал застосування офіційними спостерігачами цього повноваження – реалізується не повною мірою. Враховуючи те, яку роль відіграє діяльність цих суб'єктів виборчого процесу – обрана тема дослідження є важливою та актуальною.

Метою дослідження є охарактеризувати підстави і порядок складання офіційними спостерігачами протоколів про адміністративні правопорушення за недотримання виборчого законодавства, з'ясувати основні недоліки таких протоколів, запропонувати шляхи їх усунення.

Адміністративні правопорушення за недотримання норм виборчого законодавства ставали предметом багатьох наукових досліджень. Зокрема, О. Яра та Є. Шульга справедливо відзначають, що адміністративна відповідальність за порушення виборчих прав громадян є важливим фактором дотримання законності у сфері виборчих відносин з огляду на забезпечення ефективної реалізації ретроспективної відповідальності осіб за порушення нормативних положень чинного конституційного законодавства [1, с. 148]. В свою чергу, О. Стрельченко, І. Личенко

та Л. Шевченко, дослідивши напрямки усунення проблемних питань адміністративної відповідальності у сфері виборчого процесу, відзначають, що у національному законодавстві відсутні норми за порушення законодавства з питань звітування та відкритості звітів та змісту декларацій під час оприлюднення їх [2, с. 332]. Досліджуючи таке правове явище, як юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства, І. Тимошенко вказує, що сучасний стан законодавства про адміністративні правопорушення не може бути характеризований як такий, що задовольняє потреби боротьби з адміністративно-деліктною поведінкою у сфері виборчих правопорушень [3, с. 17]. В. Стукаленко також досліджує реформування інституту адміністративної відповідальності у сфері здійснення народного волевиявлення і вказує, що окрему увагу слід приділити проведенню передвиборчих кампаній, використанню політичної реклами тощо [4, с. 213]. Крім того, Ю. Борко та А. Коломоєць вказують, що число правопорушень у сфері виборчого законодавства збільшується з кожним роком від виборів до виборів. Вчені наголошують на тому, що адміністративна відповідальність, що застосовується у відповідній сфері, в силу своєї ефективності, є дуже важливою [5, с. 84].

Разом з тим, сучасний стан наукових досліджень на адміністративно-деліктну тематику у сфері порушень виборчого законодавства характеризується високим ступенем узагальнення. Тому, заповнюючи цю прогалину, слід проаналізувати діяльність офіційних спостерігачів в адміністративно-деліктній сфері. Почнемо з аналізу релевантних положень Виборчого кодексу (далі – ВК) України, який встановлює правовий статус офіційних спостерігачів, а також відповідних норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), які врегульовують діяльність офіційних спостерігачів щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення.

У відповідності до п. 5 ч. 1 ст. 22 ВК України, до суб'єктів виборчого процесу віднесено офіційного спостерігача від кандидата чи партії (організації партії) – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрованою у порядку, встановленому цим Кодексом [6]. Правовому статусу офіційних спостерігачів присвячено розділ IX ВК України. Ключовим правом офіційного спостерігача у сфері фіксування порушень виборчого законодавства є право складати акти про порушення вимог ВК України. Це повноваження передбачено п. 7 ч. 9 ст. 60 (для офіційних спостерігачів від громадської організації), п. 7 ч. 6 ст. 112 (для офіційних спостерігачів від партії, кандидата на пост Президента України), п. 7 ч. 6 ст. 167 (для офіційних спостерігачів від партій на виборах народних депутатів України), п. 7 ч. 7 ст. 239 (для офіційних спостерігачів на місцевих виборах) ВК України. Узагальнення цих норм дає підстави для висновку, що вимоги до цього акта є однаковими: він має бути підписаним самим офіційним спостерігачем та не менш ніж двома виборцями; в акті має бути вказано прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання та адреса житла кожного з виборців, які підписують такий акт [6]. Інших вимог до такого акта законодавство не містить, отже фактично його форма є довільною. Разом з тим, ВК України не встановлює повноважень офіційних спостерігачів у сфері провадження у справах про адміністративні правопорушення. Акти, які складаються офіційними спостерігачами, можуть бути доказами у справах про адміністративні правопорушення, однак вони не можуть слугувати документами, на підставі яких ініціюється провадження.

Окрім акта, доказами у справах про адміністративні правопорушення у сфері виборчого процесу можуть бути також письмові докази (зокрема протоколи виборчих комісій), показання свідків (в тому числі й тих осіб, які підписали акт), пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, матеріали фото-, аудіо-

та відеофіксації вчинення правопорушення тощо. Офіційний спостерігач, при складенні такого акта, долучає до нього ті додатки, які вважає за необхідне та які, на його думку, підтверджують подію і склад адміністративного правопорушення.

Для того, щоб з'ясувати межі компетенції офіційних спостерігачів у сфері складання протоколів про адміністративні правопорушення, слід звернутися до положень ст. 255 КУпАП. Так, у відповідності до п. 2-3 ч. 1 ст. 255 КУпАП, офіційні спостерігачі уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 212-16 – 212-18, 212-20, 212-22 – 212-24 КУпАП. Отже, йдеться про такі правопорушення, як: замовлення або виготовлення виборчих бюлетенів понад встановлену кількість; ненадання копії виборчого протоколу; невиконання рішення виборчої комісії, комісії з референдуму; порушення порядку опублікування документів, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів, референдуму; публічне розголошення виборцем, учасником референдуму результатів волевиявлення в приміщенні для голосування; пошкодження, приховування, знищення свого виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі або винесення його за межі приміщення для голосування; перешкодження здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, або діяльності суб'єкта виборчого процесу, процесу референдуму [7]. Таким чином, офіційні спостерігачі уповноважені фіксувати правопорушення, які вчиняються як загальним, так і спеціальним суб'єктом, і полягають як у вчиненні активних дій, так і у вчиненні бездіяльності.

Як свідчить положення ст. 221 КУпАП, розгляд справ про усі наведені вище адміністративні правопорушення належить до повноважень суду. Отже, виявивши будь-яке з цих адміністративних правопорушень, офіційний спостерігач вправі скласти протокол про адміністративне правопорушення, після чого передати його разом з доданими до протоколу матеріалами до місцевого загального суду за місцем вчинення правопорушення. У подальшому суд, на підставі наданих йому матеріалів, розглядає справу і виносить постанову. При цьому нормами КУпАП не передбачена участь офіційного спостерігача у розгляді справи.

Особливих вимог до форми і порядку складання протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з виборчим процесом, КУпАП не містить, як не містить він і особливостей порядку діяльності офіційних спостерігачів з документування адміністративних правопорушень. Не затверджено форми (зразка) такого протоколу і Центральною виборчою комісією. Тому офіційному спостерігачу, при складенні такого протоколу, слід керуватися загальними положеннями ст.ст. 254, 256, 257 КУпАП. Зокрема, офіційному спостерігачеві необхідно враховувати вимоги щодо 24-годинного строку складання протоколу, необхідності складання протоколу у двох примірниках, необхідності вручення одного з примірників особі, яка притягається до адміністративної відповідальності (ч. 2 ст. 254 КУпАП), вказувати у протоколі дату і місце його складання, посаду, прізвище, ім'я, по батькові офіційного спостерігача, відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності, місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення, нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення, прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є, наводити у протоколі пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності (ч. 1 ст. 256 КУпАП), отримувати підпис від особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, або робити запис про відмову від підписання протоколу (ч. 2, 3 ст. 256 КУпАП), роз'яснювати особі її права та обов'язки, передбачені ст. 268 КУпАП (ч. 4 ст. 256 КУпАП) [7].

Результати аналізу постанов у справах про адміністративні правопорушення, що містяться в Єдиному держав-

ному реєстрі судових рішень, свідчать про те, що офіційні спостерігачі нечасто складають протоколи про адміністративні правопорушення. Внаслідок цього, при аналізі судової практики, для його більшої репрезентативності, доводиться звертатися також до судових рішень, ухвалених понад 10 років тому. При цьому, не було виявлено судових рішень про притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, задокументовані офіційними спостерігачами. Більшість складених офіційними спостерігачами протоколів повертаються судами на доопрацювання. Крім того, при пошуку не було виявлено судових рішень, в яких би згадувалося про те, що протокол надійшов до суду повторно після його доопрацювання. Отже можна припустити, що протоколи, повернуті судами офіційним спостерігачам, не були доопрацьовані і до суду повторно не подавалися.

Так, у 2019 році під час проведення виборів Президента України, офіційний спостерігач однієї з громадських організацій скерував до Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-17 КУпАП. Однак постановою від 04 квітня 2019 року суд повернув протокол офіційному спостерігачу для належного оформлення. Підставою повернення протоколу стало те, що протокол не містив місця його складення, відомостей про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності, а крім того, не містив посилань на нормативно-правовий акт, який було порушено. Також у протоколі була відсутня відмітка про роз'яснення прав та обов'язків особі, яка притягається до адміністративної відповідальності [8]. Отже, офіційний спостерігач, який складав такий протокол, допустив суттєві недоліки, які унеможливили розгляд справи по суті.

Під час проведення виборів народних депутатів України у 2012 році офіційний спостерігач від одного з кандидатів у народні депутати склав протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-20 КУпАП, та передав його до суду. Однак постановою Комінтернівського районного суду м. Харкова від 26 жовтня 2012 року матеріали про притягнення до адміністративної відповідальності було повернуто офіційному спостерігачу для дооформлення. Підставою було зазначено те, що в протоколі не вказано повних анкетних даних правопорушника, не заповнені окремі графи протоколу, неправильно зазначена стаття КУпАП, а також до протоколу не додано документів на підтвердження вчинення адміністративного проступку. Крім того, як зазначив суд, за ст. 212-20 КУпАП суб'єктом правопорушення є посадова особа, а до протоколу не додано документів на підтвердження того, що особа, відносно якої складено протокол, є посадовою особою [9]. В іншій справі той же суд повернув складений офіційним спостерігачем адміністративний матеріал у зв'язку з тим, що в протоколі відсутні відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності, відсутні пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, протокол про адміністративне правопорушення не підписано ані особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, ані особою, яка склала адміністративний протокол [10]. Отже, незазначення в протоколах про адміністративні правопорушення, що складаються офіційними спостерігачами, анкетних даних правопорушника є системною проблемою.

Також аналіз судової практики за протоколами, складеними офіційними спостерігачами, виявив, що навіть у випадках, коли суди не повертають протоколи офіційним спостерігачам на доопрацювання, справи закриваються за відсутністю складу правопорушення. Так, постановою Козівського районного суду Тернопільської області від 29 жовтня 2012 року було закрито провадження у справі про притягнення до адміністративної відповідальності за

ст. 212-10 КУпАП, оскільки офіційний спостерігач, який склав протокол про адміністративне правопорушення, не є суб'єктом, уповноваженим складати протоколи за цією статтею, а такі протоколи могли складатися лише уповноваженими на те посадовими особами органів внутрішніх справ [11].

В іншому випадку, постановою від 20 липня 2019 року Слов'янський міськрайонний суд Донецької області зактив провадження у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-17 КУпАП. Протокол склав офіційний спостерігач. У протоколі йшлося про те, що голова окружної виборчої комісії не виконав вимогу закону щодо невідкладного надання копій перших примірників протоколів про передачу виборчих бюлетенів. Однак під час розгляду суд встановив, що акт про порушення було складено тоді, коли засідання комісії ще не було закінчено, а на наступний день він отримав копію вказаного вище першого примірника протоколу [12]. З усіх проаналізованих судових рішень, фактично лише в цьому судовому рішенні давалася оцінка фактичним обставинам справи. В решті випадків формальні недоліки унеможливили перехід суду до стадії оцінки доказів по справі.

Постає цілком логічне питання щодо того, чому практика розгляду судами адміністративних матеріалів, підготовлених офіційними спостерігачами, є негативною. Вважаємо, що ця проблема має декілька пояснень. Перше з них – це те, що офіційні спостерігачі, як правило, не є особами, які мають необхідну професійну підготовку. І хоча протокол про адміністративне правопорушення не є складним документом, однак його складання все одно вимагає обізнаності особи про формальні вимоги, що ставляться до таких протоколів, а також до порядку його складання. Вочевидь, партії, громадські організації, кандидати не приділяють достатньо уваги навчанню офіційних спостерігачів з питань складання ними протоколів про адміністративні правопорушення. Отже, вирішення цього питання лежить не в площині змін у законодавстві, а виключно в площині підвищення рівня правової обізнаності офіційних спостерігачів. Необхідним кроком в цьому напрямку вбачається затвердження Центральною виборчою комісією рекомендованих зразків адміністративних матеріалів для їх використання офіційними спостерігачами, зокрема: бланку протоколу про адміністративне правопорушення, бланку пояснень особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, бланку акту про порушення вимог ВК України, бланку титульного аркушу адміністративного матеріалу та опису матеріалів. Крім того, доцільною є підготовка пам'ятки, що міститиме алгоритм складання офіційним спостерігачем протоколу про адміністративне правопорушення. Це дозволить уніфікувати практику складання таких адміністративних матеріалів та зменшить кількість формальних помилок, які можуть допустити офіційні спостерігачі при складанні цих матеріалів.

Другим поясненням проблеми низької ефективності досліджуваного правового інструменту є обмеженість повноважень офіційного спостерігача. Так, одним з основних недоліків протоколів, що поверталися судами на доопрацювання офіційним спостерігачам, є відсутність повних і точних даних про особу, яка вчинила адміністративне правопорушення. Вочевидь у офіційного спостерігача бракує повноважень для того, щоб встановити анкетні дані потенційного правопорушника. Так, якщо особа, щодо якої є відомості, які вказують на вчинення нею адміністративного правопорушення, відмовляється пред'явити офіційному спостерігачеві документ, який посвідчує особу, то офіційний спостерігач не зможе ідентифікувати таку особу і зазначити у протоколі достовірні і точні відомості про таку особу. Звісно, офіційні спостерігачі, не будучи суб'єктами владних повноважень, також не уповноважені здійснювати адміністративне затри-

мання особи для встановлення особи. Тому у разі, якщо офіційний спостерігач не може ідентифікувати особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, він фактично втрачає можливість самостійно ініціювати провадження, а натомість вимушений звертатися до поліцейського задля фіксації адміністративного правопорушення; при цьому немає ніякої гарантії того, що поліцейський належним чином і своєчасно відреагує на звернення офіційного спостерігача.

Крім того, відсутність у офіційного спостерігача гарантованого доступу до анкетних даних потенційного правопорушника – унеможливує дієву реалізацію положень КУпАП, які передбачають вручення особі другого примірника протоколу. Так, якщо особа відмовляється від отримання другого примірника, то залишається єдиний варіант – надіслати його поштою. Однак, не знаючи адреси місця проживання правопорушника, офіційний спостерігач позбавлений можливості надіслати йому другий примірник протоколу.

Отже, однією з проблем, які перешкоджають офіційному спостерігачеві ефективно здійснювати повноваження зі складання протоколу, є відсутність доступу офіційного спостерігача до конфіденційної інформації про особу, яка вчинила правопорушення. І якщо такою особою є член виборчої комісії, то цей недолік можна було б виправити шляхом запровадження обов'язку голови комісії надавати офіційному спостерігачеві на його запит інформацію про члена виборчої комісії, щодо якого складається протокол. В свою чергу, якщо правопорушення вчинене виборцем, то фактично неможливо внести до законодавства такі зміни, які б розкривали офіційному спостерігачеві інформацію, необхідну для складання протоколу відносно виборця.

Варто відзначити, що в обстановці вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з виборчим процесом, як правило, існує конфліктна ситуація між офіційним спостерігачем та особою, яка, як він вважає, вчинила правопорушення. В цій ситуації складно уявити, щоб правопорушник добровільно надав офіційному спостерігачу інформацію про себе, достатню для складання протоколу, та добровільно отримав би від офіційного спостерігача примірник протоколу. Отже, в існуючих реаліях, офіційний спостерігач може ефективно реалізувати функцію щодо складання протоколу лише тоді, коли особа, відносно якої складається протокол, не оспорує викладе-

них у ньому обставин, і до того ж, за умов, що офіційний спостерігач має достатньо знань для того, щоб грамотно оформити адміністративний матеріал.

Висновки та рекомендації. Підставою для складання офіційними спостерігачами під час виборчого процесу протоколів про адміністративні правопорушення є ті порушення виборчого законодавства, відповідальність за які передбачена статтями 212-16 – 212-18, 212-20, 212-22 – 212-24 КУпАП. Норми КУпАП не містять особливостей складання адміністративних матеріалів офіційними спостерігачами, тому вони мають керуватися загальними нормами ст.ст. 254, 256, 257 КУпАП. Аналіз судової практики не виявив прикладів притягнення осіб до адміністративної відповідальності на підставі протоколів, складених офіційними спостерігачами. Більше того, офіційні спостерігачі нечасто складають такі протоколи. Більшість протоколів повертаються на доопрацювання через формальні недоліки. Існує дві основні причини, з яких такі недоліки допускаються. Першою причиною є недостатня обізнаність переважної більшості офіційних спостерігачів із нормами, які врегульовують порядок складання протоколів та вимоги до цих документів. Друга причина – це недостатність існуючих повноважень офіційних спостерігачів для того, щоб встановити особу правопорушника та з'ясувати його дані, необхідні для складання протоколу. Для того, щоб усунути першу причину, необхідно вживати організаційних заходів для поліпшення рівня правової обізнаності офіційних спостерігачів. Це включає в себе навчальні заходи, а також підготовку Центральною виборчою комісією бланків (зразків) адміністративних матеріалів, підготовку матеріалів довідкового характеру з алгоритмами дій офіційного спостерігача у разі виявлення адміністративного правопорушення. Усунення другої причини вимагає змін у законодавство. Зокрема, доцільним буде запровадити обов'язок голови виборчої комісії надавати офіційному спостерігачеві інформацію про анкетні дані члена виборчої комісії, який вчинив адміністративне правопорушення, необхідні для складання протоколу. Втім, неможливо надати офіційному спостерігачу весь комплекс прав, притаманних суб'єктам владних повноважень (таким як поліцейські), тому питання про можливість офіційного спостерігача ефективно здійснювати право на складання адміністративних матеріалів – залишається дискусійним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яра О., Шульга Є. Теоретико-правові підходи до визначення ролі й особливостей адміністративної відповідальності у виборчих відносинах. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 146-149. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/9/30.pdf>.
2. Стрельченко О.Г., Личенко І.О., Шевченко Л.В. Напрямок усунення проблемних питань адміністративної відповідальності у сфері виборчого процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 329-332. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/79. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/79.pdf.
3. Тимошенко І.В. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2010. 22 с. URL: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/SVR/Tymoshenko_IV.pdf.
4. Стукаленко В.А. Нотатки щодо реформування інституту адміністративної відповідальності у сфері здійснення народного волевиявлення та встановленого порядку його забезпечення. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2015. Том 14. Випуск 3 (31). С. 204-217. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/433907>.
5. Борко Ю.Е., Коломєць А.В. Адміністративно-правова відповідальність за порушення виборчих прав на основі Конституції України. *Науковий юридичний журнал*. 2024. № 23. С. 78-86. DOI: 10.32782/ln.2024.23.11. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/23_2024/13.pdf.
6. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n707>.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.
8. Постанова Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 04 квітня 2019 року у справі № 233/2055/19 про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-17 КУпАП. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80936831>.
9. Постанова Комінтернівського районного суду м. Харкова від 26 жовтня 2012 року у справі № 2020/11284/2012 про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-20 КУпАП. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27000605>.
10. Постанова Комінтернівського районного суду м. Харкова від 24 жовтня 2012 року у справі № 2020/11072/2012 про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-20 КУпАП. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26916079>.
11. Постанова Козівського районного суду Тернопільської області від 29 жовтня 2012 року у справі № 3-1908/1504/2012 про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-10 КУпАП. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68032689>.
12. Постанова Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 20 липня 2019 року у справі № 243/8103/19 про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 212-17 КУпАП. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83142921>.